

ФАКТОРИ ТА МЕТОДИ ОЦІНКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО РИЗИКУ В УКРАЇНІ

THE FACTORS AND METHODS TO ASSESS BUSINESS RISK IN UKRAINE

У статті проаналізований ризик, який є невід'ємною частиною будь-якої людської діяльності. Згідно з визначенням, під ризиком розуміється небезпека недоотримання доходу, виникнення матеріальних і фінансових втрат у підприємницькій діяльності. Ризик виникає на всіх стадіях кругообігу капіталу і товару – на виробництві, при розподілі, обміні та споживанні. Підприємницькі ризики виникають в результаті дії численних факторів. Досліджуючи сучасний стан економіки України, було виявлено специфічні фактори, які провокують виникнення підприємницького ризику, а також запропоновані методи оцінки ризиків, за допомогою яких можна спрогнозувати та знизити до мінімального рівня збитки.

Ключові слова: підприємництво, ризик, підприємницький ризик, фактори ризику, методи оцінки ризику.

В статье проанализирован риск, который является неотъемлемой частью любой человеческой деятельности. Согласно определению, под риском понимается опасность недополучения дохода, возникновения материальных и финансовых потерь в предпринимательской деятельности. Риск возникает на всех стадиях кругооборота капитала и товара – на производстве, при

распределении, обмене и потреблении. Предпринимательские риски возникают в результате действия многочисленных факторов. Исследуя современное состояние экономики Украины, были обнаружены специфические факторы, которые провоцируют возникновение предпринимательского риска, а также предложены методы оценки рисков, с помощью которых можно спрогнозировать и снизить до минимального уровня убытки.

Ключевые слова: предпринимательство, риск, предпринимательский риск, факторы риска, методы оценки риска.

The article analyzes the risk, which is an integral part of any human activity. By definition, risk is the risk of a shortfall in revenue, the emergence of the material and financial losses in business. Risks arise at all stages of circulation of capital and goods – in production, distribution, exchange and consumption. Business risks arise as a result of numerous factors. Exploring the current state of the economy of Ukraine was found specific factors that trigger the emergence of entrepreneurial risk, as well as the proposed methods of risk assessment, with which you can predict and reduce to a minimum loss.

Key words: business, risk, business risk, risk factors, risk assessment methods.

УДК 330.131.7

Вишневська О.А.

к.с.-г.н., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Київський кооперативний інститут бізнесу і права

Постановка проблеми. Одним із найважливіших завдань створення економіки ринкового типу є всебічний розвиток підприємницької діяльності. Навіть в найсприятливіших економічних умовах для будь-якого підприємства завжди зберігається можливість настання кризових явищ. Така можливість асоціюється з ризиком. Він є постійним супутником економічної діяльності людини, надаючи часом вирішальний вплив на її кінцевий результат. Під підприємницьким або господарським ризиком розуміється небезпека, що виникає при будь-яких видах діяльності, пов'язаних з виробництвом продукції, товарів, послуг, їх реалізацією, товарно-грошовими і фінансовими операціями, комерцією, здійсненням соціально-економічних та науково-технічних проектів, що призводить до недоотримання доходу, виникнення матеріальних і фінансових втрат у підприємницькій діяльності

Вся господарська діяльність підприємств на ринку здійснюється в умовах невизначеності, а саме: розриву налагоджених зв'язків між країнами, політичної та економічної нестабільності, інфляції, недосконалого законодавства, недоцільних методів і форм приватизації, що призводить до виникнення у підприємця невпевненості в отриманні кінцевого результату, а тому зростає і ступінь підприємницького ризику. У зв'язку з цим всі дії підприємця в умовах ринкових відносин не можуть бути з повною визначеністю обдумані і прораховані, тому вся підприємницька діяльність є ризиковою.

Криза економіки в усіх країнах світу стає одним з чинників збільшення підприємницького ризику, значне зростання збиткових підприємств дозволяє зробити висновки про те, що без врахування фактору ризику у виробничо-господарській діяльності неможливо обійтись, тому що складним є отримання адекватних реальним умовам результатів комерційної активності підприємця. Отже, сформував дієвий механізм функціонування підприємства у взаємодії з іншими господарюючими суб'єктами економіки на базі концепції без ризикового господарювання не можливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ризик є предметом дослідження багатьох науковців. Питанням визначення сутності ризику займалися закордонні дослідники А. Віллет, Д. Пфедфер, В.Р. Гельман, Д. Террі, Е. Нікбахт, П. Бернстайн та ін. [1, 2, 3, 4, 5, 6]. В кінці ХХ століття в зв'язку з виникненням кризових явищ у світовій економіці, проблемі управління підприємницьким ризиком достатньо приділили уваги в закордонних та вітчизняних публікаціях. У працях вітчизняних науковців та вчених з країн СНГ І.Т. Балабанова, В.В. Вітлінського, В.Н. Вяткіна, І.В. Вяткіна, В.А. Гамзи, Г.Я. Гольдштейна, В.М. Гранатурова, А.Н. Гуця, Ю.Ю. Єкатеринославського, А.Б. Камінського, В.В. Лук'янової, Л.М. Макаревича, С.І. Наконечного, Н.В. Хохлова, Г.В. Чернової, О.Д. Шарапова, Ф. Найт, Дж.М. Кейнс, А.П. Альгін, **Б.А.**, О.В. Васюренко, М.С. Клапків досліджують та аналізують сутність та різноманітні види підприємницького ризику, фактори, які необхідно враховувати при організації

підприємницької діяльності, а також методи та моделі управління ризиками [7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15].

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення і аналіз факторів та методів оцінки підприємницького ризику суб'єкта господарювання при сучасному стані економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відмінною рисою сучасної економіки України є наявність великої кількості внутрішніх та зовнішніх ризиків функціонування підприємства. Усунути ризики з діяльності господарюючих суб'єктів неможливо, оскільки вони являють собою елемент об'єктивної дійсності, а це загрожує підприємствам великими втратами або навіть повним крахом. Одним з найважливіших етапів аналізу ризику є вивчення факторів, що обумовлюють його існування. На нашу думку, у сучасних умовах вивчення ризикоутворюючих факторів повинно стати однією з основних цілей керівництва підприємства, що претендує на успішну роботу в реаліях ринкової економіки.

Фактори ризику – це численні умови, які можуть виникати та спричиняти невизначеність результатів здійснення господарської діяльності.

С.М. Ілляшенко розподіляє усю сукупність факторів, що визначають ступінь ризику, на об'єктивні (які не залежать безпосередньо від конкретного підприємства) та суб'єктивні (які певне підприємство характеризують), тобто вчений виділяє зовнішні та внутрішні фактори впливу [16].

Більш детальною ми вважаємо класифікація С.М. Клименко та О.С. Дубрової, які основними критеріями визначення факторів підприємницького ризику вважають: джерело виникнення (зовнішні і внутрішні фактори) та ступінь впливу (фактори прямої та непрямой дії) [17]. Фактори прямої дії безпосередньо впливають на результати підприємницької діяльності й рівень ризику, а фактори непрямой дії не впливають безпосередньо на ці процеси, але можуть зумовити їхню зміну.

Незважаючи на існуючий значний теоретично-практичний доробок у сфері управління підприємницьким ризиком, його ефективному використанню на українських підприємствах заважає ряд факторів.

Умови підприємницької діяльності в Україні значно відрізняються від умов в країнах з уже сформованою ринковою економікою, тому поряд з традиційними факторами, що впливають на рівень комерційного ризику в розвинутих країнах, у вітчизняній економіці існує ряд факторів, специфічних для нашої країни.

Аналіз сучасного стану економіки України дозволяє виділити наступні специфічні фактори, які призводять до виникнення підприємницького ризику. До зовнішніх факторів прямого впливу можна віднести:

1. Законодавчу політику держави з регулювання господарської діяльності та непередбачені дії органів державної влади та місцевого самоврядування. Вплив на рівень підприємницького ризику законодавства та державних органів суперечливий. З одного боку, вони впорядковують діяльність підприємств, а з іншого –

законодавство, що регулює підприємницьку діяльність, характеризується мінливістю, а інколи і невизначеністю, що виявляється у формі несподіваної, обумовленої політичними міркуваннями зміни умов господарювання, що створює несприятливе для підприємця середовище і тим самим збільшує ступінь ризику.

2. Податкову систему. Економічна практика свідчить про те, що вилучення у платника податків до 30% його прибутку – це та межа, за якою починається процес скорочення інвестицій в економіку. Якщо ж на податки відраховується 40-50% прибутку, це призводить до майже повної ліквідації стимулів для підприємницької ініціативи та розширення виробництва.

3. Відносини з партнерами. Посилювати рівень ризику в цьому напрямку можуть порушення договірних зобов'язань з одного боку – постачальниками, з іншого – покупцями. Підприємство ризикує отримати замовлення на виготовлення і збут продукції, надання послуг неплатоспроможним покупцям. При цьому їх неплатоспроможність може виявитися в процесі виконання підприємством своїх зобов'язань по виготовленню та постачанню, коли постачальник вже здійснив необхідні витрати, які не окупляться. В даному випадку підприємству доведеться шукати альтернативних партнерів та джерела покриття виникаючих заборгованостей, іти на додаткові витрати, відкладаючи таким чином одержання прибутку [18].

3. Конкуренція. Саме ризик включає підприємця в систему відносин природного відбору через гостру конкурентну боротьбу, а саме зростаючий рівень конкуренції змушує підприємство шукати нові види діяльності, виходити зі своєю продукцією на нові ринки збуту, що підсилює рівень господарського ризику. Успіх у конкурентній боротьбі сприяє лише тому, хто здатний визначити нові потреби, налагодити випуск нових товарів і впровадити нові технології, тим самим конкуренція створює механізм економічного змагання, примушуючи підприємців переглядати свою стратегію [19].

До зовнішніх факторів ризику непрямого впливу належить:

4. Навколишнє природне середовище. Однією з найважливіших проблем сучасного підприємництва є погіршення стану природного середовища. Забруднення навколишнього середовища негативно впливає на діяльність багатьох підприємств і фірм, які змушені нести додаткові витрати на придбання очисних споруд, каталізаторів вихлопних газів та іншого обладнання, яке сприяє виробництву екологічно безпечної продукції. Підприємці повинні бути готові до виникнення нових небезпечних ситуацій, які можуть призвести до подорожчання енергоносіїв, скорочення запасів природних ресурсів та інших наслідків ситуації, що склалася.

5. Ринкова кон'юнктура. Кон'юнктура ринкової економіки має тенденцію до періодів депресії, коли підприємцю стає важко реалізувати вироблені продукти за прийнятними цінами. Багато підприємств дуже чут-

ливі до спадів і підйомів, тому криза надвиробництва завжди призводять до збільшення ступеня підприємницького ризику.

6. Економічна ситуація в країні та галузі. Економічне середовище являє собою купівельну спроможність населення. Рівень доходів підприємців залежить від рівня платоспроможності населення. В свою чергу, платоспроможність покупців залежить від їхніх заощаджень, поточних доходів, кредитоспроможності, рівня ціноутворення. Підприємці, які мають здатність вдало орієнтуватися у купівельних можливостях, уникають загрози підприємницького ризику в економічному просторі шляхом вибору основного контингенту населення, яке є найбільш платоспроможним при придбанні товарів середньоцінового діапазону.

7. Політична ситуація. Політична нестабільність викликає підвищену невпевненість підприємця не лише в успішності результатів діяльності, але і в можливості ведення справи. Вона не дозволяє налагодити надійні та довготривалі зв'язки з партнерами, що є найважливішою умовою успіху бізнесу. Низька договірна спроможність, що підсилюється руйнуванням колись єдиного економічного простору, міжрегіональних зв'язків, призводить до виникнення ризиків зриву договорів, порушення термінів поставок, що в умовах недостатньої кількості ресурсів веде до порушення циклів виробництва та до інших ризиків. Таким чином, політична нестабільність посилює загальний рівень підприємницького ризику, причому, як для вітчизняних підприємців, так і для партнерів за кордоном.

До внутрішніх факторів виникнення ризику належить: рівень прибутковості підприємства, витрати виробництва та обігу, рівень організації виробничого процесу, стан техніко-технологічної бази виробництва та характер інноваційних процесів, місце розташування підприємства та ін.

На будь-якому рівні прийняття рішень будуть присутні як зовнішні, так і внутрішні для даного підприємства фактори ризику. Можна припустити, що для стратегічних рішень кількість і роль зовнішніх факторів ризику значно вища, ніж для тактичних або оперативних. Виявлення та ідентифікація факторів ризику належить до найбільш важливих завдань економічного аналізу діяльності підприємства. Наведені види факторів є інтегральними, а чітке усвідомлення їх прояву для визначення їхнього можливого впливу на прогнозовані результати виробництва є дуже важливим для своєчасного і ефективного управління підприємством.

Кожне підприємство – це складна виробничо-економічна система, на яку впливає безліч різних чинників. Їх різний за обсягом і за часом вплив (разом чи порізно, або в різних поєднаннях) викликає невизначеність, яка, в свою чергу, є джерелом ризику. Фактори можуть бути закладені, як в організаційній діяльності або стратегії підприємства, так і виступати, як результат дій його керівника.

Управління ризиком можна визначити, як процес підготовки та реалізації заходів, метою яких є зни-

ження небезпеки прийняття помилкового рішення і зменшення можливих негативних наслідків небажаного розвитку подій у ході реалізації прийнятих підприємцем рішень.

З метою розробки заходів, спрямованих на мінімізацію ризику, необхідно, передусім, оцінити варіанти ймовірних втрат. На цьому етапі можна використовувати різні методи: від досвіду минулих поколінь та інтуїції – до аналізу ймовірностей в економіко-математичних моделях.

У підприємницькій діяльності цілком уникнути ризику неможливо, але його можна спрогнозувати та знизити до мінімального рівня. Розрізняють наступні методи оцінки ризику.

1. Експертний метод – застосовується при відсутності потрібних статистичних даних або за швидкої зміни умов діяльності. Він передбачає орієнтацію на висновки залучених висококваліфікованих фахівців.

2. Розрахунково-аналітичний метод – ґрунтується на теоретичній моделі розвитку підприємства. Вимагає значних матеріальних витрат, а також широкого діапазону знань і кваліфікації розробників. Допустимий лише для великих підприємств, проте є найбільш достовірним і точним.

3. Статистичний метод – переважно використовується при стабільних обставинах, якщо потенційні втрати оцінюють за попередніми даними.

В процесі оцінювання ризику, що його може взяти на себе підприємство, яке обирає методи його мінімізації, варто враховувати стратегію та основні цілі, напрямки його діяльності, а також наявність ресурсів для виконання програми фінансування потенціальних збитків від ризику.

Керівництво підприємства повинно займати провідну позицію у вирішенні проблем управління ризиком, адже воно схвалює програму заходів, які спрямовані на зменшення рівня ризику, також приймає рішення стосовно використання їх у «переломному» становищі. Таким чином, досить важливо, щоб рішення з приводу підсумкових антикризових заходів ухвалювалися на вищому рівні управління підприємством, де стабільність фінансового стану підприємства – основна мета щоденної діяльності підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. У підприємницькій діяльності без урахування факторів ризику не обійтися, без цього складним є отримання адекватних реальним умовам результатів діяльності. Створити ефективний механізм функціонування підприємства на основі концепції без ризикового господарювання неможливо, тому основне завдання – не відмова від ризиків взагалі, а вибір рішень, пов'язаних з ризиком на основі об'єктивних критеріїв, а саме: до яких меж може діяти підприємець, йдучи на ризик, мінімізація ризику, що можливо при правильній управлінській роботі, яка представляє собою комплекс заходів, спрямованих на прогнозування і завчасне виявлення несприятливих впливів на суб'єкт підприємницької діяльності, розробку і реалізацію заходів

щодо їх нейтралізації (аналіз ризику та його оцінка, складання бізнес плану тощо).

Для ефективного управління підприємством необхідно, передусім, зважено підходити до оцінки ризиків при виборі того чи іншого управлінського рішення.

Головне при оцінюванні ризику – це простота, ефективність методу та звичайно ж, правильність проведення оцінки, адже при неправильному визначенні впливу факторів, які посилюють ризик, підприємство може понести значно більші втрати або навіть збанкрутувати. Проте, основною проблемою в нашій країні є брак або навіть відсутність необхідної для оцінки ризику інформації, що і спонукає потребу для подальшого вивчення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Willett A. H. The Economic Theory of Risk and Insurance / A. H. Willett. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1951. – 103 p.
2. Pfeffer J. Insurance and Economic Theory / J. Pfeffer. – Homewood, Illinois: Richard D. Irwin Inc., 1956. – 42 p.
3. Heilmann Wolf-Rüdiger. Versicherungsmathematische Methoden des Risk Management / Heilmann Wolf-Rüdiger // Blatter. Duetsche Gesellschaft fur Versicherungsmathematik. – 1989. – № 2. – P. 141–159.
4. Terry J. V. Distionary for business and finance / J. V. Terry. – London, 1989. – 97 p.
5. Нікбахт Е. Фінанси / Е. Нікбахт, А. Гроппеллі; [пер. з англ. В. Овсієнко, В. Мусієнко]. – К.: «Вік, глобус», 1992. – 236 с.
6. Бернстайн П. Против богов: Укрощение риска / П. Бернстайн; [пер.с англ. А. Марантиди]. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2000. – 400 с.
7. Вітлінський В. В. Економічний ризик та методи його вимірювання / Вітлінський В. В., Наконечний С. І., Шарапов О. Д. – К.: КНЕУ. – 2000. – 354 с.
8. Камінський А.Б. Економічний ризик та методи його вимірювання / Камінський А. Б. – К.: Вид дім. «Козаки», 2002. – 120 с.
9. Макаревич Л. Управление предпринемательскими рисками / Макаревич Л. – М.: Дело и сервис, 2006. – 448 с.
10. Найт Ф. Понятие риска и неопределенности. / Ф. Найт // Теория и история экономических и социальных институтов и систем: THESIS. – М.: 1994. – т. 1. – вып. 5. – С. 12–28.
11. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. М.: Гелиос АРВ, 2002. – 352 с.
12. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни / А.П. Альгин. – М.: Мысль, 1989. – 191 с.
13. Клапків М. С. Питання етимології економічного ризику / М. С. Клапків // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 15–20.
14. Васюренко О. В. Ризик як складова економічних процесів / О. В. Васюренко, О. В. Таран // Фінанси України. – 2005. – № 7. – С. 68–75.
15. Вітлінський В. В. Перша Всеукраїнська науково-практична конференція з проблем економічного ризику / В. В. Вітлінський, Л. В. Колобова // Фінанси України. – 1999. – № 1. – С. 130–132.
16. Ілляшенко С. М. Економічний ризик: навчальний посібник. 2-ге вид., доп. перероб. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.

17. Дубров А. М. – Моделирование рисковх ситуаций в экономике и бизнесе. М. – 2000 –310 с.

18. Лапуста М. Г. Риски в предпринимательской деятельности: учеб. пособие М.Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова. – М.: Изд. Дом «Инфра-М», 1998. – 224 с.

19. Дубров А. М. – Моделирование рисковх ситуаций в экономике и бизнесе. М. – 2000 –310 с.

REFERENCES:

1. Willett A. H. The Economic Theory of Risk and Insurance / A. H. Willett. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1951. – 103 p.
2. Pfeffer J. Insurance and Economic Theory / J. Pfeffer. – Homewood, Illinois: Richard D. Irwin Inc., 1956. – 42 p.
3. Heilmann Wolf-Rüdiger. Versicherungsmathematische Methoden des Risk Management / Heilmann Wolf-Rüdiger // Blatter. Duetsche Gesellschaft fur Versicherungsmathematik. – 1989. – # 2. – R. 141–159.
4. Terry J. V. Distionary for business and finance / J. V. Terry. – London, 1989. – 97 p.
5. Nikbakht E. Finansy / E. Nikbakht, A. Hroppelli ; [per. z anhl. V. Ovsienko, V. Musiienko]. – K. : «Vik, hlobus», 1992. – 236 s.
6. Bernstein P. Protiv bohov: Ukroshchenye ryska / P. Bernstein ; [per.s anhl. A. Marantdy]. – M. : ZAO «Olymp-Byznes», 2000. – 400 s.
7. Vitlinskyi V. V. Ekonomichnyi ryzyk ta metody yoho vymiriuвання / Vitlinskyi V. V., Nakonechnyi S. I., Sharapov O. D. – K.: KNEU. – 2000. – 354 s.
8. Kaminskyi A.B. Ekonomichnyi ryzyk ta metody yoho vymiriuвання / Kaminskyi A. B. – K.: Vyd dim. «Kozaky», 2002. – 120 s.
9. Makarevych L. Upravlenye predprynematelskymy ryskamy / Makarevych L. – M.: Delo y servys, 2006. – 448 s.
10. Nait F. Poniatye ryska y neopredelennosty / F. Nait // Teoriya yystoryia ekonomycheskyykh yotsyalnykh ynstytutov y system: THESIS. – M.: 1994. – t. 1. – vyp. 5. – S. 12–28.
11. Keins Dzh.M. Obshchaia teoriya zaniatosty, protsenta y deneh. M.: Helyos ARV, 2002. – 352 s.
12. Alhyn A.P. Rysk y eho rol v obshchestvennoi zhyzny / A.P. Alhyn. – M.: Mysl, 1989. – 191 s.
13. Klapkiv M. S. Pytannia etymolohii ekonomichnoho ryzyku / M. S. Klapkiv // Finansy Ukrainy. – 2001. – # 4. – S. 15–20.
14. Vasiurenko O. V. Ryzyk yak skladova ekonomichnykh protsesiv / O. V. Vasiurenko, O. V. Taran // Finansy Ukrainy. – 2005. – # 7. – S. 68–75.
15. Vitlinskyi V. V. Persha Vseukrainska naukovopraktychna konferentsiia z problem ekonomichnoho ryzyku / V. V. Vitlinskyi, L. V. Kolobova // Finansy Ukrainy. – 1999. – # 1. – S. 130–132.
16. Illiashenko S. M. Ekonomichnyi ryzyk : navchalnyi posibnyk. 2-he vyd., dop. pererob. – K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2004. – 220 s.
17. Dubrov A. M. – Modelyrovanye ryskovykh situatsyi v ekonomyke y byznese. M. – 2000 –310 s.
18. Lapusta M. H. Rysky v predprynematelskoi deiatelnosty : ucheb. posobyе M.H. Lapusta, L. H. Sharshukova. – M. : Yzd. Dom «Ynfra-M», 1998. – 224 s.
19. Dubrov A. M. – Modelyrovanye ryskovykh situatsyi v ekonomyke y byznese. M. – 2000. – 310 s.